

Hizmet ve Islah / Dr. Ali ŞERİATİ

Bir seminerimde "hizmet" ve ıslah" kavramlarından söz etmişim. Buna ilaveten de hizmet eden ile ıslahatçı arasındaki fark üzerinde durmuşum. Çünkü bu iki kavram birbirinden ayrı olduğu kadar, çoğu zaman da birbirleriyle çelişir anlamlar ifade etmektedirler. Fakat genelde benzeştiklerinden bu iki kavram, birbirinin yerine kullanılmaktadır. Örneğin bir hizmet vardır ki, yalnız ıslah etmekle kalmaz, ihanet derecesine varıncasına bozgunculuk yapar. Bir mahpusu özgürlüğüne kavuşturmak, ona bir hizmettir. Ancak eğer bu mahpus ıslah olmamışsa, toplum için bu hizmet değil, ihanettir.

Belediye, hizmet ile sınırlı bir kurumdur. Başka bir deyimle Pasteur, Edison gibi bilginler, dahi ve mucitler birer hizmetçidirler. Fakat Budha ile Aristo, Ali ile ebu Ali Sina, Mesih ile Batlamius, Robespierre ile Lavoisier, Bacon ile Newton veya yazar ile tabip, filozof ile mühendis arasında mutlak bir "fark" vardır. Bireysel ilişkiler ve düşünsel çabalarınızla birisinin yaşam ve düşünce biçimini değiştirerek onu bozulma ve çöküşten kurtarıyorsunuz, Bazen da herhangi bir ihtiyacını karşılıyor veya ona bir otomobil hediye ediyorsunuz. Ya da hayatındaki bir sorununu zaman ve para sarf ederek gideriyorsunuz. Bu iki iş bir değildir. Sözün burasında, hayati önemi olan, basit ve fakat çoğunlukla unuttuğumuz temel bir noktayı belirteyim: "Her ıslahatçı aynı zamanda hizmetçidir de. Fakat her hizmetçi asla ıslahatçı olamaz!"

Bilimde bile bu tür anlam bölümlenmesi söz konusudur ki bunun en büyük tanığı yine bilimdir. Hizmetçi bilimler, "varolan insan'a" yönelikken, ıslahatçı veya reformist bilimler, "olması gereken insan'a" yöneliktir. Biri, "vakıa" ile ilgiliyken, diğeri "hakikat" ile ilgilidir. Biri, insanın ilerlemesi, takviyesi rahatı ve mutluluğuyla ilgilenirken diğeri insanın tekamül, ululuk, olgunluk ve hareketiyle ilgilenir. Biri insanın hizmetçisiyken diğeri onun kılavuzu! Birinin işi işçilik iken, diğerininki yol göstericilik, yani peygamberane bir işlev! Tarih boyunca topluma mesaj taşıyan peygamberler ile bilginler arasındaki ana ayırım noktası budur.

Bugün de bu ayırım, bu aykırılık bir başka biçim ve tonda düşünürler arasında gözlemlenmekte! Bağımsızlık hareketlerinin, anti-sömürgeci ve özgürlükçü hareketlerin düşünce önderi başka, filozoflar-bilginler-edebiyatçılar-uzmanlar-kaşifler ve dahiler başkadır. Çağımızda Seyyid Cemal, Mirza Hasan Şirazi, Gandhi, İktbal, Seyyid Kutub gibilerin yaptığı iş birinci türden iken, Apollo'nun mucidi, yapıcısı Von Brown'un yaptığı ikincidir.

Sözün burasında dilimizde çokça kullanılan ancak genellikle, müphem, karışık, öz anlamından uzak, yanlış bir biçimde kullanılan "Aydın" ve Entelektüel" kavramlarını da açıklayabiliriz. Entelektüel^[1] kavramı mefhum olarak, beyin işi yapan kişi anlamıdır. Farsça'da bunu "Tahsil-okumuş, eğitim görmüş-" sözcüğüyle ifade etmekteyim. Çünkü bugün hiçbir entelektüel yoktur ki tahsil^[2] yapmamış olsun! İşte biz bu kavramın yerine yanlışlıkla "aydın" kavramını kullanıyoruz ki bu asla doğru değildir. Çünkü entelektüel ile aydın arasında anlam benzerliği ve birlikteliği yoktur. Ancak, mantık ehlinin kurabileceği şu genel ve özel ilişki söz konusu olabilir: Bazı

entelektüeller aydındır, bazı aydınlar da entelektüeldir. Ya da bunun zıddı olarak; çoğu entelektüeller aydın değildir, çoğu aydınlar da entelektüel değildir.

İşte bu nedenle "aydın" kavramı için -ki bunlar seçkin bir gruptur- başka bir tanımlamayı kullanmak gereklidir. Burada kapsamlı ve mantık yargısını engelleyici bir tanım, özgün bir tanımlamayı bulabilecek noktada değilim. Fakat burada karşı çıkılmaz gerçek şudur: Aydın, değiştirici ve kıvrak bir güce ve kavrama yeteneğine sahip; içinde yaşadığı toplum ve zamanın durum ve şartlarını bilen, onlara uygun mantıklı çözümler getirebilen ve bunların tarihî, sınıfsal, insani ve ulusal duygularla bağlantısını kurabilen; somut sosyal tespitlerde bulunabilen ve tüm bu sorumluluğunu ve bilincini, eriştiği bilgi ve uyanıklıktan alan kimsedir. Yani kendini, toplumunu ve dünyayı bilmek ve bunları duyumsamak!.. Bunlar olgun bir bireyin kişiliğinde belirebilen seçkin ve yüce bir insanlık göstergesidir. Bu bilgi, felsefe, tabiat, psikoloji, antropoloji, sanat, edebiyat ve kökeni uzmanlığa dayalı herhangi bir bilgi değildir. Bu, ideolojik bir bilgidir ki eskiler buna; hidayet, peygamberlik bilinci ve rehberlik, derler. Ve bu bilgiye ancak peygamberlere özgü çizgiyi izleyenler sahip olabilir. Bu, Peygamberin (s.a.v.) deyişiyle; "Allah'ın, dilediğinin kalbine yerleştirdiği aydınlık" olan bilgisidir. Sözkonusu ettiğimiz bilgi de budur.^[3] Kur'an'da çoğunlukla "Kitab" ile birlikte^[4] kullanılan, Allah vergisi ve peygamberlerin insanlığa taşıdığı "Hikmet" işte budur.^[5]

Promethe'nin tanrılar göğünden kaçırıp, kışın dondurucu soğuk ve karanlığında olan insanlara verdiği ateş de bu aydınlık olsa gerek!

Sokrat'ın; "Herkim ona sahip olursa tehlikelerden korunmuş olur" diye sözettiği ve talebelerinin sürekli aradığı da budur.

Pythagoras'un; "Biz ona sahip değiliz, belki onu sevenleriz" dediği "Sophia", bu bilim-ötesi bilgidir.

Tüm dünya ulusları da bu bilginin peşindedir.

"Vidya", Hinduların kutsal hikmetidir. Hint-Avrupa dil grubunda ortak bir kullanıma ve bakış açısı anlamına sahip "Voir" de budur.

Budha'nın özel ağacı "Bodhi", lugat anlamıyla görüş ve akıldır. İşte Bodhi de bu bilgidir.

Zerdüş'tün niteliklerinden olan "Spend" kutsal akıl, beyaz akıl anlamındadır. [Islahatın yol ve alternatiflerini arayan, kavrayış sonrası bakış açısına sahip olan akıl anlamında.]

Ve bizim "İrfan" kavramımız, eğitim, bilim ve teknik üstü bir tanıma ve bilmedir.

Kuşkusuz bilimler bu bilginin, olgunluk, zenginlik ve gücüne yardımcı olabilir ama o, bilimler yoluyla elde edilemez. Bu "bilgi"yi elde tutup büyük hamleler gerçekleştirenler ünlü ve büyük ümmilerdir. Ebu Zer, bu "bilgi"ye sahipken Ebu Ali Sina ondan yoksundur. Çoban olan Musa[as] buna sahipken, filozof Philon asla yetişip elde edememiştir.

"Hareket"i ayakta tutan bu bilim üstü bilgidir. Yeni bir toplumu oluşturan da bu harekettir. Bir hedef sahibi, eylemci ve dipdiri bir bedene benzeyen toplumda bu noktadan sonra medeniyet oluşur. İnsan bireyleri bu noktaya ulaştınca gerçek anlamıyla medeni olurlar. Her ne kadar doktor, mühendis, mimar, fizikçi olmamışlarsa da... her ne kadar evlerinin, giyeceklerinin, şehirlerinin biçim ve görünüşünü değiştirmemişlerse de... Burada medeniyetin tüm görüntüleri ve eserleri ile kültürel olgunlaşması için ortam elverişlidir. Artık zamana, hem de uzun olmayan zamana ihtiyaç vardır yalnızca.

Tarihi tanımayan ve geçmiş büyük medeniyetlerin oluşumundan habersiz olanlar, geri kalmış, sömürge ve hatta donuk topluluklara bakabilirler. Bu toplumlar, şu çağda, ulusal, sınıfsal ve toplumsal bir ideolojinin izleyicileri olarak bu dünyada kıyametler koparmış ve yarım asırdan da az bir sürede çok parlak bir ilerleme, güç ve medeniyet seviyesine ulaşmışlardır. İdeolojik bilgi, güçlü bir ruh gibi, bir soyun, toplumun ve bir ulusun ölmüş ruhuna girer. Çökmüş, köle ve donuk ruhlu kabile, toplum ve ulusun bireylerini ansızın kitleler halinde harekete geçirir. Felsefe, sanat, bilim, kültür, deha, zeka, yapıcılık, hareket ve eylemden oluşan bir kıyameti koparır. Evet gerçek medeniyet, böyle oluşur ve bir ulusun, halkın bağrından coşkun bir biçimde fışkırır.

Bu insanlığa özgü bilgiyi halka kim verebilir? Bir ulusun gamlı, suskun, mezarlığa dönüşmüş bünyesine bu ruhu üfleyecek, hangi İsrail'dir? Kuşkusuz aydın! İslam'daki "Hatemiyet" [sonunculuk] kavramından ben şu anlamı çıkarıyorum: Son peygamber Muhammed [a.s]'a kadar peygamberlerin yüklendiği ve uluslara ulaştırdığı mesajı, bundan sonra sürdürecektir ve yüklenecek olan aydınlardır!

Aydınlık, herhangi bir bilimsel dalda söz sahibi olan kişiler değil, belki "peygamberlik mesajı"nın bilincine sahip düşünürlerdir. Çökmüş, dağınık ve putperest insanları, muhacir olarak yola koyan ve onlara eski, büyük, maddi-manevi kültür ve medeniyetlerden birini, belki de en büyüğünü kurduran bilinç... Her şeyi elinden alınmış olarak Firavunun zillet ve esaretinde yaşayan yabancı ulusa [İsrailoğulları], kurtuluş başlatılan ve onları Filistin'in güzel, engin ve büyük kültürünün, medeniyetinin yapıcılarını yapan bilinç.

Roma toplumunun kasvetli ve korkunç yapısına, dehşet verici gladyatör alanlarına, Sezar'ın karanlık zulüm ve cinayet zindanlarına, insanlık dolu, latif ve rahatlatıcı ruhu üfleyen; silahın, kin ve kanın ülkesini, toprağını, yüce bir maneviyat, iman ve duygunun toprağına dönüştüren bilinç.

Sert, yitlik ve vahşi sahranın bedevilerini; en büyük dünya hareketiyle insanlık tarihinin ve medeniyetinin en zengin kültürünün öncülleri yapan bilinç.

İnsanlık ve toplumu değiştiren, bilim-ötesi, insanlığa özgü bir bilinç.

Bu bilinç, doğa-üstü bakış açısı, "sorumlu ve yapıcı" bilgisi ile kendi hayat ve hareketi sonucunda yaratıcı ve toplumu değiştirici insan tipini doğurur.

İşte, bu sorumlu, ağır ve tehlikeli mesajı yüklenen ve yarının tarihinin iplerini elinde tutanlar, "aydınlardır". Bu aydınları ille de bilginler arasında aramak gerekmez. Aydınların belgesi, tahsil ve

tasdik değildir. Bilimsel ve teknik veriler de değildir. Yüce değerlere sahip olma, toplum bilgisine sahip olma, yol arayabilme, yapıcılığa özgü yetenek, hidayet ve hakikati tanımaktır aydın için aslolan!

Bu gerçekler, felsefi, bilimsel, sanatsal ve teknik bilinmeyenler değil, belki, toplumsal realiteyi, zamanı, zorlukları, hareket, kemal ve kurtuluş yollarını arama gerçekleridir. Bu bilgi, kendine özgü yapısıyla teknik ve akıl ötesidir. Aynı zamanda toplum yapıcı, medeniyet doğurucu başarıya ulaşmış bir ulusun, düşünsel ve toplumsal dirilişi ile hareketinin etkenidir de. Şu an bile, belli bir oranda bu tavrı bulmak mümkündür. Bilimsel bilgi ile bilim-ötesi bilgiyi teşhis etmek, ya da sosyal, politik ve diğer bir deyimle ideolojik bilgiyi, bilimsel bilgiden ayırt etmek artık kolaydır. Her birimiz, çağdaş, tanınmış çehreleri bu ölçüye göre tahlil edebiliriz. Pasteur, Koch, Watt, Marconi, Marx, Newton, Darwin, Einstein bir tarafta iken Seyyid Cemal, Abduh, Kevakıbi, İkbâl, Gandhi, Seyyid Kutub, Julius Nyerere, Aime Cesaire, Fanon, Che Guevara, Ömer Mevlud ve ismini sayamayacağımız diğerleri diğer tarafta...

Bu bilgiyi, bu eyleme geçirici görüşü, ideal yapıcı ve yaratıcı bilgiyi; genel anlamıyla ideolojiyi, "insanın kendinden bilgisi", "toplumsal ve tarihsel bilgi", "kemal ve önderlik bilgisi", "değiştirici ve devrimci bilinç", "ekol ve meslek idraki", "hidayet dokusu", "hedef ve idealin kavranması", "toplumun dirilmesi" diye adlandırabiliriz. İşte bu, aynı zamanda bilimler ve teknikler ötesi bir marifettir. "Oluşu"nda değil "olması" gerekende insana yöneliktir. Ben bu nedenle, anlata geldiğim bilgiyi: "Hikmet, kutsal akıl, peygamberane aydınlık" olarak adlandırıyorum. Onun bilim ötesi kutsallığı da buradan gelmektedir. Bunun kolaylığını seviyorum ve onu Eflatun'un deyimiyile "politik haber" olarak da adlandırıyorum.

Eflatun diyor ki: "İnsan politik bir hayvandır." Bu söz çok derin bir anlam taşımaktadır. Metin kavramada kendini çok üst düzeylerde görenler(!) kendi hayallerince bu sözü "sosyal bir hayvan" diye anlamlandırıyorlar. Onlara göre politika, ayağa düşen bir iş, kötü ve çirkin bir iştir. Politika; hile, zulüm, sulta arayıcılığı, halka hükmedebilme gücü, halkı her durumuyla aşağılama işi ve maddi şeyler ürünüdür. Oysa insanı hayvandan ayırt eden en somut özellik, insanın "fiil"idir. Bu nedenle de üstadın bu zayıf ve eksik sözünü tadil ederek "politik" yerine "sosyal" deyiverdiler. Oysaki Yunanca'da "sosyal" ve "politik" kelimeleri bağımsız ve farklı iki anlamı yüklenen iki kelimedir. Hatta bugün bile değişik Avrupa dillerinde bu iki kelime farklı anlamlarıyla kullanılmaktadır.

"Sosyal" olmak yalnız insan fiili değildir. Balarıları ile karıncalar ve diğer birçok hayvan vardır ki, "sosyal hayvandırlar. Hatta balarısı, insandan daha da "sosyal"dır. Aslında insan denilen yaratık türüne özgü olan özellik, "politik" olmaktır. Siyaset, pis ve çirkin manevraların, ahlaksız temaların, rakibi yenip koltuğu elde etmek için her çeşit dolabı çevirmekten çok öte bir şeydir. Siyaset, hükümet olmanın da ötesinde halka tasallut etmek değildir. Siyaset, bir toplum ve bilgiye olan bağlılıktır, topluma karşı duyarlılıktır, toplumun yazgısına ve konumuna ilişkin bilgi ve topluma karşı sorumluluk duygusu taşımadır, bir "grup" veya bir "toplum" vicdanına sahip

olmadır. Bireyin, yaşadığı toplumun çile, hareket ve hayatına her yönden ortak olmasıdır; toplumun duygu ve yazgısına katıksız katılmadır. Heidegger'in deyimiyile; "vicdan sahibi olduğunu, evrendeki varlığını bilen ve varlık okyanusunda bulunduğunu duyan yalnızca insandır." Ekzistansiyalistlerin diğer bir deyimiyile: "Varlık sözcüğünün yüklendiği anlamı bilen salt insandır." Hatta bu sözcük [birey/insan] toplumda, varlık yerine de kullanılabilir.

İnsan da birçok hayvan gibî "sosyal"dır, yani bir "toplum"da yaşamaktadır, fakat bir toplumda yaşadığının bilincini taşıyan yalnızca insandır. Yani insan "başkalarının arasındaki varlığının diğerleriyle ortak ve ilişkilerinde toplumun bireylerinden biri olduğunun ve içinde yaşadığı "toplumsal kişiliğin" farkında olandır. Kanımca "siyaset" diye adlandırılan da bu bilgidir. Buna rağmen eğer ille de Eflatun'un ünlü sözünün anlamını kaydırmak istiyorsak, o zaman "İnsan sosyal bir hayvandır" sözü yerine "İnsan sosyal ve toplumsal bilgi sahibi bir hayvandır" yani "siyasi" dir. İşte bu noktada "aydın"ın titiz bir tanımı için yeni bir veri elde ediyoruz. Aydın her durumda bilgin insanın en bilginidir ve siyasi bir düşündür. 'Aydınlık', sıfat olarak da bu anlamı içerir. Yani nerede olduğunu bilen insan! Kendi "konum"unu aydınlık bir biçimde bilmektedir.

Sözün burasında kavramları, belleğimize yerleşmiş anlamının ötesinde ele alabilirsek "ıslahat" ve "hizmet" terimlerini, sosyolojik deyimiyile "fayda" ve "değer" terimlerini birbirinden ayırt edebiliriz. Faydalı ve hizmet eden bilimler, insanın "olduğu durumuyla doğaya egemen olmasını sağlamak, ona refah vermek; yani onu "mutlu" kılmak için çabalar. Bu, genelde entelektüellerin işidir. Öte yandan, "sosyal bilgi sahibi" olan aydın, kendine özgü anlamıyla, iman, ideoloji, toplumsal ekol, insanlar için yüce idealler taşıyan meslek, ulus ve sınıfta tecelli eden, "siyasi bilgi" sahibi olan bir aydındır. Evet aydın, "birey" ve "toplum" olarak insanı, olduğu durumdan "olması gerekene ulaştırmak ve dosdoğru bir hedef belirlemek ister. Bunu da onun doğaya egemenliği ve mutluluğu için değil, belki, hareket, devrim, kemal ve manevi gücüyle insanın kendi benliğine egemen olmasını sağlamak için yapar. Bilimler, insanı, tabiatı kendi istediği biçime yatkın kılabilmesi ve tabiata egemen olması için güçlendirir. İdeoloji; irade gücü, seçme yeteneği, iman ve bilgiyle insanı donatır. İnsanı olgunlaştırarak "olması gereken" biçimi almasını sağlamaya çabalar. Bilim gücüyle "tabiat", "tarih" ve "toplum" zindanlarından özgürlük ve yazgısını kurtaran insan, iman ve hikmetin olağanüstü gücüyle de en zorlu zindan olan "benlik" zindanından kurtulabilir. Böylece; kendini, toplumun, tarihin ve doğanın yapıcı etkeni haline getirebilir. Yani "misali" ve "olgusal" insan tipinden "gerçek" insan tipine; "Allah'ın yeryüzündeki halifesi" biçimine yücelebilir.

İlahi ve peygamberlere özgü mesajı, tarihin akışı içinde insan toplumları arasında yüklenenler, geçmişte peygamberlerdi. Vahy asrının bitiminden; Resul'un (s.a.v.) vefatından sonra ise aydınlardır.